

Am amintit aici de aceste lucruri cu gândul că, între tinerii noștri geografi și, în primul rând printre cei de la Cluj, Oradea, Arad sau Sibiu — nerobiți de o specializare excesivă — se vor găsi unii care să se ocupe și cu astfel de probleme... de geografie istorică.

DIE TORE SIEBENBÜRGENS

Zusammenfassung

In der Studie wird ein historisches Geographie-Problem behandelt. Es wird genau die territoriale Einheit Siebenbürgens gezeigt und die Zugangswege, welche diese Benennung rechtfertigen.

SPĂLAREA AURULUI DIN NISIPURILE ALUVIONARE ÎN CARPAȚII OCCIDENTALI*

de

TIBERIU MORARIU ȘI TEODOR ONIȘOR

Spălarea aurului din nisipul râurilor este o îndeletnicire care s-a practicat multe secole pe teritoriul României, ea fiind părăsită abia în ultima parte a veacului trecut și înțîia parte a veacului nostru. În zilele noastre problema începe să redevină actuală, dar nu pe seama culegerii aurului în primul rînd, ci pe a numeroase alte metale rare, grele etc., aflate în aceleași nisipuri, care formează obiectul de cercetare a specialiștilor de la noi și din alte țări, pentru extragerea lor folosindu-se mijloace tehnice moderne.

Dintre toți munții României cei mai bogați în minereuri aurifere sînt *Carpații Occidentali*, în special Munții Apuseni. Nu lipsesc însă nici din *Munții Banatului*, sursa nisipurilor respective aflîndu-se în șisturile cristaline, chiar dacă în bazinele de recepție ale râurilor, pe care le vom arăta mai jos, nu sînt cunoscute încă mineralizații aurifere primare.

Informații despre vechimea spălării aurului din aceste nisipuri nu avem prea numeroase. V. Christescu, istoric al economiei Daciei romane, bazat pe izvoare din sec. XIX, afirma în 1929 că „despre râurile bănățene, deși se știe că și ele conțineau aur, nu se poate face dovadă că au fost cercetate de romani”¹. Cu totul recent, Prof. M. Macrea recunoștea că, deși cu mai puțină certitudine, totuși urme de spălarea aurului s-au semnalat, pentru acele vremuri, pe valea Jiului transilvan, la Petroșani, Iscroni și Uricani, iar în Banat la Turnu Rueni, Borlova, Bolvașnița, Bozovici și Dognecea².

Ca dovadă că exploatarea aurifere practicate în Banat n-au avut eficiența economică și deci nici importanța celorlalte ținuturi românești este și faptul că știrile de toate categoriile sînt destul de sărace și pentru vremurile mai noi. Abia la începutul sec. al XVIII-lea după trecerea acestei provincii sub controlul coroanei de Habsburg, mineritului i se acordă și aici atenția cuvenită, în vederea sporirii veniturilor casei stăpînitoare. În acest timp

* Lucrarea a fost susținută la Sesiunea Inst. ped. din Oradea, în luna mai 1969.

¹ V. Christescu, *Viața economică a Daciei romane*. Pitești, 1929, p. 13. Citează pe Goos, Chronick..., „Archiv”, 1874, p. 153.

² M. Macrea, *Viața în Dacia romană*. București, Ed. St., 1968, p. 301. Trimite la *Tabula Imperii Romanii. Aquicicum — Sarmizegetuza — Sirmium*, Budapest, 1968, s.v.

se scot în evidență și posibilitățile de câștig oferite de spălarea nisipurilor care, de sigur, nu vor fi încetat nici pînă atunci, dar n-au fost reținute de cronicari și istorici. S-au semnalat țișanii spălători de aur, pomeniți de toți cei ce s-au ocupat de această problemă, în special în a doua jumătate a sec. XVIII și sec. XIX.

Prezentarea acestei etape ne este ușurată prin apariția recentă a unei lucrări dedicată tocmai exploatării aurului în Banat la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea³. Trebuie să subliniem de la început faptul că cei cîțiva călători apuseni și autori de cărți care semnalează sub formă de „scrisori” această îndeletnicire, folosesc cam aceleași informații, luate unul de la altul sau chiar de la autorități.

Astfel I. I. Ferber nota, pe la 1774, că de spălarea aurului la Bozovici, în depresiunea Almăjului pe râul Nera, se ocupau mai ales țișanii. În zona Caransebeș el menționează cîteva localități situate pe afluenții din dreapta ai Timișului ca Virciorova și Bolvașnița, Borlova, Turnul și alții de la Ohaba — Bistra pînă la Marga. Metoda folosită aici era aceea a unei scînduri din lemn de tei, care, la capătul de sus, avea o adîncitură sub formă de bazin, iar mai jos 10—12 creștături transversale, care prindeau aurul, mai greu. Cu toate că mult aur se pierdea, totuși, în 1770, un număr de 80 de familii de țișani l-ar fi extras în districtele Palanca, Orșova și Caransebeș în valoare de 600—700 de ducați⁴.

Fr. Grisellini contemporan cu Ferber, pe care-l folosește de altfel în lucrarea lui redactată tot sub formă de scrisori, mai adaugă la rîurile de mai sus, Mureșul și Carașul, precum și cîteva pîraie ca Moldova, Sasca, Dognecea. În depresiunea Almăjului, afirmă că sînt straturi aurifere la oarecare adîncime și la o distanță de vreo 100 de stîngeni de malul rîului. Astfel de structuri se găsesc pe lîngă unele pîraie care, înainte de a se vărsa în Nera, traversează satele Bănia, Rudăria și Dalboșițul cu spălători de aur. Aceste ținuturi vor fi comparabile cu cele de la Pianu, de sub muntele Rudel, de lîngă Sebeș. În districtele Palanca, Mehadia și Caransebeș s-ar fi obținut o producție anuală de aur spălat în valoare de 6—700 de galbeni, iar din celelalte rîuri ale Banatului încă circa 3—400 galbeni, ceea ce, crede el, e un rezultat prea neînsemnat⁵.

³ Costin Feneșan. *Date privind exploatarea aurului în Banat la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*. Studia Univ. Babeș-Bolyai, Series Historia, Cluj, 1967, fasc. 1, p. 55—64.

⁴ I. I. Ferber. *Briefe über mineralogische Gegenstände, auf seine Reise durch des Temeschwarer Banat, Siebenburgen, Ober — und Nieder Hungarn*. Frankfurt und Leipzig, 1777, p. 53—55.

⁵ Fr. Grisellini, *Istoria Banatului trimisan*, Traducere de N. Bolocan. București, 1962, p. 152, 274, 295—297. — Lucrarea a fost scrisă între 1774—1777 și tipărită la Veneția (în limba italiană) și la Viena (în limba germană) în 1780. Cf. C. Feneșan, *Exploatarea aurului în Banat*, 1. c., p. 56—57. Autorul mai aduce elemente noi în legătură cu raportul dintre autorități și spălători, despre viața acestora; redă rezultatul unei conscrieri din 1801 a țișanilor spălători de aur din 38 de comune (din care 4 în R. S. F. Jugoslaviei); 1. c. p. 58—63.

Griselini menționează, ca și Ferber, în zona Caransebeș, aceleași localități în care se practica spălarea aurului, situate pe afluenții din dreapta ai Timișului.

Benigni scria la 1837 că din nisipurile aurifere ale râurilor din Banat (Mureș, Dunăre, Nera) se scotea anual, cu vreo 20 de ani în urmă, un venit de o mie de ducati⁶. Alți cercetători de mai târziu au reprodus, în general, informațiile de mai sus. Sim. Sam. Moldovan mai adaugă pîrîul Ciclova (la sud de Oravița), din care s-ar fi scos între 1825—1847, vreo 88 kg aur din spălatul nisipului aluvionar⁷.

Mai reținem afirmația unora dintre aceștia că, în unele locuri, se pot observa și azi, ca relief antropogen, urmele exploataților din trecut sub forme de gropi și movile, în apropierea diferitelor rîuri din Banat.

Precizăm și faptul că cercetările geologice de după 1950 făcute în Banat, au identificat noi depozite aluvionare cu minerale utile de interes economic, printre care și aur, în aluviunile fluviatile din masivul cristalin al Semenicului, pe cursurile superioare ale albiilor Timiș, Bîrzava, Văliug și Nera⁸.

Cea mai bogată regiune auriferă a țării cunoscută încă din antichitate, este a *Munților Apuseni*. Herodot spunea că Darius, regele perșilor, a fost atras aici, pe la 513 î.e.n., tocmai de faima bogățiilor aurifere ale rîului Maris (Mureș), pe malurile căruia locuiau pe atunci agatîrșii. Coloniile grecești de la Dunăre și Marea Neagră cunoșteau, de asemenea, drumurile argonauților prin defileele Carpaților, unde „munții se bat în capete”, ca să ajungă la... „lîna de aur” a Munților Apuseni⁹. Aurul Munților Apuseni a fost iarăși, mai târziu, unul din motivele pentru care împăratul Traian a ocupat și apoi a colonizat Dacia, înșănătoșind, cum s-a spus, finanțele imperiului.

Specialiștii în istoria veche susțin că procedeele și tehnica de extragere a aurului în Dacia erau cele cunoscute și în alte părți ale imperiului roman, fiind descrise de autorii antici. Ele pot fi precizate și pe baza urmelor și a observațiilor de pe teren, precum și chiar a unor unelte descoperite.

Prof. V. Pârvan susținea că extragerea aurului în Dacia preromană nu se făcea prin cine știe ce procedee tehnice, spărgîndu-se minereul, ci „e posibil că aurul era „spălat” din nisipul aurifer dezgropat de intemperii în conurile de dejecție ale văilor”. Acesta era un aur nativ, amestecat cu mult argint, de culoare palidă și numit de antici „elektron”.

⁶ Benigni, I. H. V. Mildeberg, *Handbuch der Statistik und Geographie des Grossfürstenthumes Siebenbürgen*. Sibiu, 1837, Heft I, p. 250—251.

⁷ Sim. Sam. Moldovan, *Județul Caras: orașul Oravița*. Oravița, 1933, p. 4, 52.

⁸ S. Moldovan, *Țara noastră*, Sibiu, 1894, p. 394; E. Saulea-Bocșec, *La constitution mineralogique du sable alluvial de Pianul de Sus (distr. Alba, Roumanie)*. „Annales Scientif. de l'Univ. de Jassy” 1934—1935, t. XXI, p. 514—523+V pl.; V. Brana, *Zăcămintele metalifere...*, p. 203. — Dintre lucrările nepublicate semnalăm pe a Prof. V. Ianovici, C. Pătroescu și E. Negrea, *Studiul mineralogic și chimic al aluviunilor de pe valea Pianului*. Ms. la Laborat. mineralogic al Univ. din București, 1958. Citat de L. și V. Bîrlea, *Aurul din aluviunile unor rîuri...*, p. 23, 27.

⁹ I. Rusu Abrudean, *Aurul românesc*, București, 1933, p. 53.

Tot Pârvan afirmă că, înainte de epoca romană, dacii nu exploatau aurul decât superficial, fiind mai mult culegători de aur. Ulterior, romanii au perfecționat extragerea aurului din mine.

Potrivit procedului antic de „culegere“ a aurului din nisipuri, descris pentru provincia Hispania de Strabo (sec. I e.n.), nisipul aurifer era strâns într-un jgheab de scânduri înclinate, peste care trecea un curent de apă care îndepărta nisipul, iar aurul, mai greu, rămânea la fund, de unde se culegea cu ajutorul unor bureți, despre care scria și Diodor Sicilianul încă în sec. I î.e.n. De altfel, din acest procedeu s-a dezvoltat ulterior altul, mai complex, al zdrobirii și spălării minereului extras din mine cu ajutorul unor piue de mână, transformate cu timpul în șteampuri cu săgeți de lemn, acționate mai întâi cu roți de mână, apoi de roți hidraulice.

În ceea ce privește uneltele se pare sigură folosirea unor străchini groase de lut, un fel de strecurători, de formă eliptică. Un exemplar, aparținând Muzeului Bruckenthal din Sibiu, descris în secolul al XIX-lea, „are o bază de scurgere, iar pe partea interioară se află fixate grăunțe de cuarț, pînă la o anumită înălțime, acestea fuseseră fixate pe lutul moale, apoi ars, cu aceasta împreună. Aceste bucăți de cuarț rețineau aurul, mai greu, cînd se vărsa conținutul în vas“¹⁰.

Istoricii nu sînt de acord asupra cantității de aur pe care romanii l-ar fi extras din Dacia. Unii socotesc că cifra de 165 de mii Kgr aur este exagerată; alții, în schimb, o cred prea mică. Prof. M. Macrea însă scrie mai rezervat: „Nu avem posibilitatea de a evalua cantitatea de aur ce se putea extrage anual în Dacia, nedispunînd de o bază reală de calcul“¹¹.

Oricare ar fi fost cantitatea de aur extrasă, și aceasta n-a putut fi mică deoarece a „redresat“ finanțele imperiului, ceea ce ne interesează pe noi în prezent este faptul că, în discuțiile purtate pe marginea acestei teme, s-a arătat că proveniența aurului dacilor era aproape exclusiv de origine aluvionară (80% față de cca 20% aur extras din mine subterane), argumentîndu-se că acum 2000 de ani nisipurile noastre aluvionare erau mult mai bogate, fiind încă puțin exploatare. De asemenea, concentrația obișnuită era socotită, pentru acele vremuri, de 2—3 gr. de aur la tonă, iar în unele zone de 10 sau chiar de sute de grame la tonă¹².

¹⁰ V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 595, 596. A se vedea și V. Christescu *Viața economică a Daciei romane*. Pitești, 1929, p. 12—13. Citatul de la p. 20, nota 2; — *Istoria României*, Vol. I., București, 1960, p. 400—401; Georgeta Moraru-Popa, *Date etnografice referitoare la prelucrarea metalelor în izvoare antice*. „Revista de etnografie și folclor“, București, 1965, t. 10, nr. 5, p. 467; Mihail Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, Ed. St., 1968, p. 301.

¹¹ H. Daicoviciu, *Dacii*, București, 1965, p. 152 (crede în cifra exagerată); O. Maieru, *Aurul Daciei*, „Magazin istoric“, București, 1968, an. II, nr. 11; p. 59—60. — Considerăm că pentru a fi avut eficiența economică necesară, aurul capturat de romani trebuia să fi fost de cel puțin de 4—5 ori cantitatea stabilită prin calcule de J. Carcopipe (cele 165 mii Kgr); M. Macrea, *Viața în Dacia romană, l.c.*, citatul de la p. 304.

¹² O. Maieru, *Aurul Daciei, l.c.*, p. 60.

Se presupune că în perioada preromană și romană a fost cules aurul nativ găsit în văile și nisipurile râurilor Mureș și Criș, al unor afluenți și pârâie mai mici, toate bogate în acest metal nobil. V. Christescu, M. Macrea și alții, au întocmit, pe baza lucrărilor mai vechi, a repertoriilor arheologice (I. Marțian, M. Roska ș.a.), o listă întreagă de localități în care se crede că unele urme de spălat aur sau de minerit ar putea fi din epocile primitive. Se subliniază că la Neagra, o neînsemnată vale prin care curge un pârâu, s-a găsit aur de 24 carate. Se susține că s-ar fi aflat urme de spălare la Baia de Criș, Măgura Căraciului din apropiere, Tebea (pe Crișul Alb). Dintre afluenții Crișului sînt notați Luncoiu și valea Ribitancei. Cele mai numeroase urme s-au întîlnit pe valea Arieșului la Roșia Montană, Lupșa, Baia de Arieș, Sălciua, Bistra, Vidra de Sus și de Jos, Cîmpeni ș.a. Se știe precis că la Roșia Montană (Alburnus Major) și la Zlatna (Ampelun) existau așa numiți „leguli aurariorum“, funcționari romani care exercitau controlul spălătorilor de aur și al muncitorilor din mine; superiorul lor era „procurator aurariorum“. Muncitorii mineri erau constituiți în „collegium aurariorum“¹³.

Urme de spălarea aurului, așa zisul relief antropogen, care consta mai ales din nisip rămas pe marginea apelor, s-au identificat în numeroase localități din regiunea auriferă a Munților Apuseni¹⁴.

După retragerea romanilor, mineritul a continuat pe scară mai redusă prin exploatarea la zi a stîncilor și mai ales a nisipurilor aurifere. Cronicarul anonim din sec. XII al regelui Béla arată cum un informator al lui Tuhutum, după ce s-a interesat despre „bunătățile țării cucerite, l-a înștiințat că „pămîntul ei este udat de râuri, din nisipul cărora se scoate cel mai bun aur“¹⁵.

După pătrunderea feudalismului maghiar extragerea aurului din aluviuni se intensifică, dovadă sînt numeroasele mențiuni documentare și izvoare istorice. În sec. XV, la 1471, Matei Corvin dă sașilor dreptul de a spăla aur pe întreg teritoriul Ardealului¹⁶. La începutul secolului următor, prin cunoscutul codice al lui Verböczi din 1514, recunoscut de legiunile ulterioare, s-au acordat oarecari libertăți exploatărilor miniere. Cei care trăiau din căutarea prafului de aur pe teritoriul altora trebuiau să-l predea principelui; proprietarii de pămînt îl puteau reține, plătind doar „dijma adevărată“. În 1525 a fost reglementată spălarea aurului pe văi și pârâie de către judecătorii localităților Abrud, Baia de Arieș, Baia de Criș și Roșia Montană. Tot atunci tribunalul minelor din

¹³ S. Moldovan, *Ardealul II*, 1913, p. 58; V. Christescu, *Viața economică. I.c.* p. 12—13; I. Rusu Abrudeanu, *Aurul românesc*, I.c., p. 196 și urm. (într-o notă citează mai multe localități extrase din Repertoriul lui M. Roska, 1942, p. 360); *Istoria României*, vol. I., 1960, p. 400; M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, I.c., p. 301; Doril Popescu *Jrelucrarea aurului în Transilvania înainte de cucerirea romană*. În vol. „Materiale și cercetări arheologice“, București, 1956, II, p. 196 și urm.

¹⁴ M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, I.c., p. 301; V. Butură, *Spălarea aurului din aluviuni și mineritul țărănesc din Munții Apuseni*. Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1965—1967; Cluj, 1969, p. 31, fig. 2 și 3.

¹⁵ Mircea Ilie, *Munții Apuseni*, București, 1957, p. 266.

¹⁶ I. Rusu Abrudeanu, *Aurul românesc*, I.c., p. 223.

Abrud a hotărât pedepsirea spălătorilor de aur din Roșia Montană, care vor întrebuința apa fără consimțământul proprietarilor, precum și cei care ar încerca să abată cursul ei spre alt loc. Pe mai multe văi, îndeosebi pe Arieș, s-au construit în cursul timpului, numeroase rezervoare și canale, uneori capătându-se cursurile superioare ale văilor afluate, unele urme fiind vizibile și astăzi¹⁷.

Dintre numeroasele documente ale sec. XVI, ne vom opri doar la două: unul, datat Buda 1516, care atestă trecerea spălătorilor de aur din Transilvania peste munți, unde-și aveau locurile lor de spălat, dar erau împiedecați de către autorități. Se intervine către brașoveni să li se permită spălarea pe locurile lor. Al doilea act se referă la vinderea, în 1558, a unei porțiuni de loc, pe Ampoiu, cât ține satul Zlatna, pentru spălat aur, cu suma importantă de 2 000 florini; prețul ridicat indică venitul mare care se realiza¹⁸.

Nu putem insista asupra bogatelor informații privitoare la spălarea nisipurilor aurifere găsite în numeroasele descrieri de călătorii ale secolelor XVI și următoarele. Vom reține doar numele citorva dintre primii călători, pentru operele lor făcând trimitere (în paranteze) la valoroasa lucrare *Călători străini despre Țările Române*¹⁹. La Abrud, zicea Stephanus Taurinus, prin 1519, se găsește mulți bulgări de aur în bogatele și dese „chryoplisii“, adică băi de spălat aur. Mai amintește Crișul (Chrysa) și Mureșul — ca râuri aurifere (l.c., p. 158, 159). Într-o scrisoare din 1527, polonezul Ieronim Laski se minunează de bogățiile Transilvaniei, provincie în care „abia dacă sînt unele mici râuri să nu dea aur pentru spălare“ (l.c., p. 235). Nicolaus Olahus (în *Hungaria...*, scrisă între 1536—7), descrie Arieșul tocmai pentru că poartă nisip de aur, întocmai așa cum se amintește de râurile Tago din Spania și Pactol din Lidia (ținut în Asia Mică n.n.). Aurul ce „se spală din albiile cu nisip ale pîraielor (care sînt foarte numeroase pe lîngă riul Arieș, amintit) se numește aur „din nisip“ sau aur „din spălare“: Arenosum sive lavatile (l.c., p. 490, 498—499).

Georg Reicherstorffer revine în 1550, după Taurinus, asupra Abrudului, tîrg bogat în aur: „în acel loc se găsesc foarte mulți bulgări de aur în dese și îmbelșugate „chryoplisii“ — adică băi de aur — Chryoplisyis, id est aurilavacris“ (l. c., p. 224).

În introducerea generală la volumul I din *Călători străini despre Țările Române* se mai arată că despre „metoda atît de veche a spălării nisipului sau minereului aurifer zdrobit în pive țărănești vorbesc relațiile unor martori din secolul al XVIII-lea care de departe aud clămpănitul asurzitor al nenumăratelor zdrobitoare de pe valea Piriului Roșu sau de la Abrud“ (l.c., p. XXVIII). Dintre aceștia cităm doar pe un diletant ca Fridwalski (1763), un specialist ca

¹⁷ I. Rusu Abrudeanu, *Aurul românesc, l.c.*, p. 124, 223—224; A. I. Savu și T. Rusu, *Unele aspecte ale reliefului antropogen în bazinul mijlociu al Arieșului. „Studia — geol. — geogr.“*, Cluj, 1961, p. 183—184, fig.

¹⁸ I. Chelcea, *Țigani din România*, p. 144, 148.

¹⁹ Vol. I, a apărut în 1968, restul volumelor, pînă la 10, sînt în lucru.

iezuitul Samuel Köleseri (*Auraria romano Dacica*, Ed. I., 1717, Ed. II., 1780), un geolog ca Fichtel (1780), Ig. von Born (1786) ș.a.²⁰.

Trebuie să arătăm că în 1748 a luat ființă Colegiul Minelor din Transilvania, prin care se acorda dreptul pe seama ȝiganilor aurari de a se ocupa cu extragerea aurului prin spălare din râurile Transilvaniei. Pînă la reglementarea acestui drept (pe baza căruia se eliberau legitimații) spălarea aurului constituia o practică cu totul naturală, la care se alerga ca la un produs oferit de natură, în felul cum se obișnuiește și azi la colectarea fructelor. Între 1747 și 1832 ȝiganii aurari din Transilvania erau organizați într-un voievodat propriu, separați de ceilalți. Ulterior în locul lui s-au constituit 12 asociații de spălători de aur, fiecare avînd un supraveghetor, care era tras la răspundere. Dintr-un document (din 1847) se constată că spălutul aurului nu era practicat numai de familiii întregi de ȝigani, ci că sate întregi românești își cîștigau existența din spălarea aluviunilor, ca de ex. Țebea, Rișca, Rîșulița, Cărpiniș, Cîmpeni, Căraciu, ș.a.²¹.

Spălarea aurului a atras și atenția unor călători din sec. XIX. Dintre aceștia A. de Gerando²² are un capitol întreg intitulat „Bogăția în aur a Arieșului“. Aur conțin, după afirmația lui, majoritatea râurilor din Transilvania („partout des fleuves qui roulent l'or“, p. 36)., cele două Crișuri, Someșurile. Mureșul, Ampoiul, Geoagiul, Streiul, Dumbrăvița și altele, în care însă aurul este așa de rar încît nu merită pomenite. Arieșul (Aurarul, Dorée) conține însă cel mai mult aur. Spălarea lui se făcea prin fixarea pe o stofă lînoasă. Cea mai mare cantitate de aur (12 Kg maximum într-un an) se obținea în timpul ploilor puternice, cînd pîraiele spală aurul din munți, iar torenții, revărsîndu-se, fac ca aurul să se afle și în noroiul drumurilor. Pe valea Roșia toți ȝăranii culegeau (spălau) aur.

Începînd cu a doua jumătate a secolului XIX și mai ales în prima jumătate a secolului nostru, spălarea aurului în Munții Apuseni, ca și în restul țării, de altfel, a fost treptat neglijată și apoi complet părăsită. Acest fapt iese în evidență și din tot mai puțina atenție ce i s-a acordat în literatura de specialitate. Silvestru Moldovan, care făcuse loc, în 1894, unui capitol întreg spălării aurului la Pian și jur, abia găsește, în 1898, cîteva cuvinte pentru Arieș și Ampoi, pentru ca în 1913 să sublinieze doar vechimea acestei îndeletniciri, practică încă de romani și să precizeze că „în secolii trecuți, cum atestă diferiți scriitori, din unele rîuri ale Ardealului se spală aur în măsură mai mare ca în zilele noastre“²³.

²⁰ Călătorii străini..., l.c., p. XV, XVIII; M. Ilie, *Munții Apuseni* p. 71, 269.

²¹ I. Chelcea, *ȝiganii din România*, p. 145—146, 148—149. Sediul asociațiilor era la Zlatna, Certeje, Pianu de Jos, Brad, Trascău, și Ruda lîngă Brad.

²² A. de Gerando, *La Transylvanie et ses habitants*. Ed. II, Paris, 1847, p. 187—189, 308—309, — Sustine că dacii au spală nisipurile râurilor bogate în aur.

²³ S. Moldovan, *Țara noastră*, 1894, p. 394; *Id. Zarandul și Munții Apuseni și Transilvaniei*, Sibiu, 1898, p. 281; *Id. —, Ardealul II. Ținuturile de pe Mures*, Brașov, 1913, p. 58.

Tot la trecutul îndepărtat, dac și roman, se referă cele câteva pagini consacrate spălării aurului de către I. Rusu Abrudeanu, chiar dacă descrie procedeul și uneltele folosite în zilele lui (hurca, șaitrocul ș.a.). Iar *Enciclopedia României*, după ce se ocupă, sumar, de clasificarea zăcămintelor noastre aurifere (de contact, filoniene hidrotermale și aluviuni aurifere), încheie cu constatarea că „spălătorii de aur continuă, de-a lungul istoriei Transilvaniei, profesiunea înaintașilor lor, cu aceleași mijloace rudimentare: o sită de pietriș, hurca, și șaitrogul, moștenite de la aceștia, fiind un exemplu viu de continuitate a descendenței coloniștilor romani în Transilvania”²⁴

În această fază, a decadenței, noi am mai întâlnit spălarea aurului practică pe Arieș și pe alte râuri în anii 1931—1932, când am notat de la câțiva informatori procedeele folosite de ei, numele uneltelor, cantitatea de aur extrasă și alte date și informații inedite. Bătrînul Iacob David, de 73 de ani, din Lupșa, lucra de 51 de ani la spălat aur. Uneltele pe care le-a folosit au fost o scîndură sau doscă și o capră de lemn puțin înclinată, pe care pune scîndura, apoi „șaitrocul” și câteva petice de pănură, pe care le așeza pe doscă. După ce pune prund și nisip pe doscă turna apă cu caucu pînă se limpezea; petecele se spălau, din cînd în cînd, într-un ciubăr sau „jomp”, apoi se alegea aurul de nisip și șaitroc. Într-o zi alegea cîte un gram, uneori și jumătate. Cînd veneau ape mai mari atunci era și aur mai mult. Informatorii ne-au declarat că n-au putut trăi numai din aurărit. Mergeau la cules aur și pe alte ape în sus. Ar fi fost pe la Apahida și pînă la Năsăud. Unii spălători au mers și pe Mureș, citind localitățile Gîmbaș (sat component al orașului Aiud), Aiud, Teiuș, Vinț ș.a.

De la alți informatori am aflat însă că, dacă ar sta la lucru „într-una” și ar găsi loc bun, ar fi putut trăi din aurărit. Traian Boștalog a ales în vreo 10 zile pînă la 21 grame de aur. Începeau spălutul îndată ce se dezgheța și ținea pînă da iar frigul. Primăvara se afla mai mult aur, cînd, după ploile mari, creșteau apele și rupeau locurile. Erau cazuri cînd scoteau 4 grame la zi, iar cînd erau apele mari și 5 grame. Uneori, cînd se nimerea, aflau și 6 grame la două spălături. Se spunea că la Valea Șeașă s-ar fi aflat mult aur prin 1924—1925, după un potop mare. Aurul se prindea bine și pe pajiște, dar mai mult se afla în „vârc” (prund alb), în locurile unde apele au forma de „colac” sau la „întorsătură” (meandru). În astfel de „locuri bune” lucrează pe rînd, pe „postate” (porțiuni) mai restrînse, și cîte 20 de aurari (nu băieși), însoțindu-se cîte doi la o ladă sau „hurcă” (în Roșia și Bucium se numea „hîrlost”). Pe

²⁴ I. Rusu Abrudeanu, *Aurul românesc. Istoricul lui din vechime pînă azi*. București, 1933, p. 10—12, 43, 45—48 și urm.; *Enciclopedia României*, București, 1939, vol. III, p. 712, 715, 719. — Pentru unele tehnici străvechi a se vedea G. Moraru-Popa, *Date etnografice...*, l.c., p. 467—469, fig., iar pentru unelte Mihai Sofronie și Ștefan Palade, *Aurăritul, un meșteșug străvechi ilustrat în Muzeul tehnicii populare din Dumbrava Sibului*. „Cibinium”, Sibiu, 1966, I, p. 97—112, fig.; cf. și Romulus Vulcănescu, *Lucrări artistice în metal, os și piatră*. În culegere: *Arta populară pe Valea Bistriței*. București, Edit. Acad. R. S. României, 1969.

Fig. 3. Spălător de aur din Sălciua — Valea Arieșului —. Foto: T. Morariu.

aceasta se punea numai nisip mărunț (boazgă“) și un prundiș mai mare. Peste nisip se toarnă apoi cu căucă, „dîrguim“ mereu („dîrg“ un fel de greblă, cu care se trage materialul) pînă se gată din huncă. Nisipul rămas după alegerea în șaitroc se numea „rom“ sau „roame“ (un fel de deșeuri). Aurul pur se strîngea într-un corn de vită numit „tulnic“ sau și „țirău“, la urmă se ropea într-un „bliduț“, apoi se vindea la gozari (speculanți), sau se preda statului.

²⁵ A.I. Savu și T. Rusu, *Unele aspecte ale reliefului antropogen în bazinul mijlociu al Arieșului*. „Studia geologica“, 1961, p. 181—191 fig.

Fig. 4. Spălători de aur cu „hurca” din Lupșa. Valea Arieșului. Foto: T. Morariu.

Fig. 5. Spălători de aur din Lupșa, Valea Arieșului. Foto: T. Morariu.

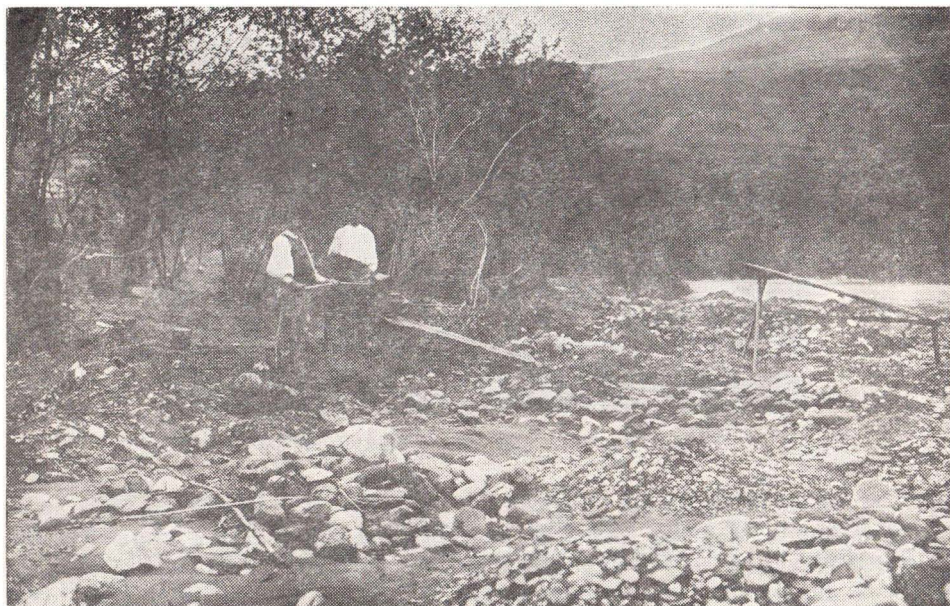

Fig. 6. Spălarea aurului cu „hurca“ și „dosca“ pe Arieș, între Valea Lupșa și Muncel.
Foto: T. Morariu.

Fig. 7. „pănurilor“ în „copaie“ Lupșa, Valea Arieșului. Foto: T. Morariu.